

BORBENA DEJSTVA U SEVERNOJ DALMACIJI

Tokom maja 1943. godine oko Knina i na prostoru Bukovice u severnoj Dalmaciji prikupile su se jake snage četničke Dinarske divizije sa značajnim ofanzivnim ambicijama. Svestrano podržane okupatorskim snagama i sredstvima, one su potiskivale slabe snage tek formiranog štaba kninskog sektora²⁹³ prema južnoj Lici u nameri da ih odbace što dalje i da što veći prostor stave pod svoju kontrolu i uticaj. Pošto je u Glavnom štabu Hrvatske, u vezi sa međunarodnom situacijom (porazi Vermahta na istočnom frontu, kriza fašizma u Italiji, stav Britanaca prema četnicima i partizanima), ocenjeno da »napredovanje četnika na južnom sektoru za nas predstavlja veću opasnost od prodiranja okupatora na slobodnu teritoriju«, to je rešeno da se za pojačanje tamošnjih snaga pod komandom štaba kninskog sektora uputi 2. lička brigada. Ova odluka je brigadu zatekla podeljenu na dva jednaka dela (dva bataljona oko Donjeg Lapca, dva oko Gospića). Čim je odluka doneta štab 1. korpusa je odmah, 24. maja, grupi bataljona oko Donjeg Lapca (sa njim je bio politički komesar i zamenik komandanta brigade) neposredno naredio da odmah krenu u pravcu Srba pod komandu štaba kninskog sektora koji se tu povukao i da po pristizanju odmah pređu u napad na četnike. Ovi bataljoni su povereni zadatak u potpunosti izvršili. Oni su, u sadejstvu sa ostalim snagama, četnike odbacili prema Kninu i do 9. juna izbili u rejon: selo Palanka - Prevjes k. 375 (3. bataljon) i selo Pađene- Debelo Brdo (1. bataljon) gde su sačekali drugu polovinu brigade.²⁹⁴ O ovome je istovremeno obavešten štab 6. divizije i naređeno mu je da smesta u sastav kninskog sektora uputi štab sa dva bataljona 2. brigade ostala oko Gospića. Međutim, usled osetnog poboljšanja situacije u Dalmaciji potrebe za jačim snagama oko Gospića bile su znatne, ovo naređenje je narednog dana opozvano i oni su do daljnjeg zadržani oko Gospića.²⁹⁵

Pošto ih je noću 8/9. juna sa položaja kod Gospića smenio 4. bataljon 3. brigade, 2. i 4. bataljon 2. brigade su odmah krenuli na marš prema Kninu. Oni su tokom 11-og, a najkasnije 12. juna, pristigli u rejon Prevjes - Pađene - Očestovo. Upravo tada su 1. i 3. bataljon priveli ili su privodili kraju žestoku boru sa italijanskim i četničkim snagama u toku 11. juna.²⁹⁶ Ujutro, 11. juna, 1. bataljon je držao položaje u rejonu Pađene, zatvarajući pravce koji od Knina, Radušića i Mokrog Polja vode u taj rejon, a 3. bataljon je u rejonu Palanke imao jednu četu u rezervi, jednom je držao Prevjes (k. 375), a jednom je obezbeđivao Otrić. Toga dana oko 600 Italijana, podržani artiljerijom i minobacačima, krenulo je u napad od Knina prema Pađenima. Istovremeno su četnici zauzeli Kitu (tt. 676), vijadukt Bender, selo Oton i Otonski gaj (naziv lokalni - nema ga na sekciji) spustivši se

293) Štab kninskog sektora, potčinjen Glavnom štabu Hrvatske, formiran je 5. maja 1943. godine. Komandant je bio Milan Mićun Šakić, dotada načelnik štaba 6. divizije a politički komesar Petar Pepa Babić, dotada zamenik komesara 3. ličke brigade (Zb. V-15, d. 12; AVII, k. 10, br. reg. 48/1.

294) Zb. V-15, d. 37, 70, 73; V-16, d. 151, 161, 162; V-17, d. 5, 40; k. 801, br. reg. 8-1/6; k. 846, br. reg. 3/2-1.

295) Zb. V-15, d. 70, 76; V-16, d. 23; V-17, d. 40.

296) Zb. V-16, d. 33, 63.; V-17, d. 40; k. 801, br. reg. 8/1-6.

do leve obale reke Zrmanje u nameri da napadom na 1. bataljon iz pozadine potpomognu prodor italijanskih snaga. Italijani su zauzeli železničku stanicu Pađene, ali je 1. bataljon zadržao Debelo Brdo (tt. 740, k. 619) i selo Pađene. Jedna četa 3. bataljona je na juriš odbacila četnike i zauzela Kitu (tt. 676) a četa iz rezerve 1. bataljona zauzela je Otonski gaj i Gradinu. Time su četnici ne samo odbačeni već naterani u beg. Pred noć su i italijanske snage napustile stanicu Pađene i povukle se nazad, čime je borba tog dana i okončana. Zarobljeno je 5 četnika a 3 su nađena mrtva. Zaplenjeno je 9 pušaka sa nešto municije i ručnih bombi. Bataljoni su imali 1 poginulog i 5 ranjenih drugova. Posebno su se istakli vodnik iz 1. bataljona Nikola Rašeta, puškomitraljezac Pero Đukić koji je ranjen, Nikola Duraković, Miloš Bajić i Nikola Kukić »kao hrabri i odani borci«.²⁹⁷

Pristizanjem štaba sa bataljonima od Gospića 2. lička brigada bila je kompletna 12. juna i prikupljena u rejonu Palanka - Prevjes - Pađene - Očestovo - Oton. Utom je odmah dobila zadatak da zauzme italijanska uporišta Radučić i Mokro Polje. U ovim uporištima, kao i u kninskom garnizonu, bile su jedinice italijanske divizije »Zara«.²⁹⁸

U to vreme, pa dalje u toku tromesečnih borbi po severnoj Dalmaciji, štab brigade je bio u sastavu: komandant Dušan Dotlić,²⁹⁹ politički komesar Branko Damjanović, zamenik komesara Simo Mrda, zamenik komandanta Dragan Rakić, operativni oficir Danilo Damjanović, obavestajni oficir Jovo Kovač.³⁰⁰ Bataljonima su komandovali: 1. bataljon - komandant Ilija Palija i komesar Ilija Milošević; 2. bataljon - komandant Dane Ugarković i komesar Petar Balać Zika, odnosno Stevo Hinić; 3. bataljon - komandant Jovo Sadžak Jocan, odnosno Duka Sladić i komesar Jovo Grković Jovica; 4. bataljon - komandant Mičo Obradović i komesar Iso Lovrić.³⁰¹

Prema izveštaju od 10. juna 1943. godine, 2. lička brigada je imala 223 člana Partije na licu i 88 u rashodu; kandidata za članove Partije bilo je 58 na licu i 20 u rashodu; članova Saveza komunističke omladine bilo je 301 na licu i 160 u rashodu. Međutim, po izveštaju rukovodioca SKOJ-a od 3. juna u brigadi je bilo 332 člana SKOJ-a na licu i 132 u rashodu, socijalnog sastava: 4 radnika, 10 zanatlija, 2 intelektualca a ostalo seljaci. U nacionalnom pogledu bila su 4 Hrvata i ostalo Srbi.³⁰²

Kao što se vidi, svaki drugi borac u brigadi je bio komunist (član, kandidat, skojevac). Svojim držanjem i aktivnošću, pre svega ličnim primerom i predanošću, oni su bili tvorci i nosioci osobina i odlika koje su krasile brigadu, kao što su visoka politička svest, disciplina, borbeni entuzijizam, pregalaštvo, neustrajivost i izdržljivost u svim, pa i najtežim situacijama. Na njima je takođe, počivala celokupna politička i kulturno-prosvetna delatnost, kako u jedinicama tako i u narodu sa kojim su dolazili svakodnevno u dodir. Koristili su svaku priliku da u okviru svojih znanja rastumače aktuelna vojno-politička zbivanja i ciljeve za koje se bore, potkrepljujući to svojim držanjem i odnosom prema narodu izloženom neprijateljskom uticaju i propagandi.

297) Zb. V-17, d. 40; AVII, k. 419, br. reg. 7/1-6, k. 801, br. reg. 8-1/6.

298) Zb. V-16, d. 155. U Kninu i okolnim garnizonima jedinice divizije »Zara« zamenile su ranije pominjanu diviziju »Sasari« koja je povučena u Italiju.

299) AVII, br. reg. 3-2. Dotlić je do tada bio komandant 14. primorsko-goranske brigade, dužnost je trebalo da preuzme početkom juna ali je preuzeo tek pred kraj prve polovine jula. Za to vreme brigadom je privremeno komandovao operativni oficir divizije Stevan Opsenica (AVII, film 4/343).

300) Zb. V-15, d. 12; V-16, d. 106; k. 10, br. reg. 19/2, 48/1; k. 420, br. reg. 31/1-4; k. 425, br. reg. 41-9. Kada je Rakić otišao u 1. brigadu njegovu dužnost je preuzeo Danilo Damjanović, a za operativca je došao Ljubomir Medić Brzica (Zb. V-17, d. 38).

301) AVII, k. 796, br. reg. 13-4; k. 420, br. reg. 12/3, film 4/245. Kada je 14. juna poginuo Petar Balać dužnost je preuzeo Stevo Hinić. Kada je oko 1. jula poginuo Jocan Sadžak dužnost je preuzeo Duka Sladić.

302) AVII, film 4/337, 35/52-5, 35/60.

U složena tromesečna borbena dejstva po severnoj Dalmaciji 2. lička brigada je ušla sa 1.129 boraca (po spisku je imala 1.508), od toga je bilo 1.117 Srba i 12. Hrvata.³⁰³¹

a) *Napad na Radučić i Mokro Polje*

Dobivši pod svoju komandu moćnu i u borbi vazda pouzdanu 2. ličku brigadu štab kninskog sektora nije se izgleda, bar u početku, dosledno pridržavao intencija Glavnog štabu Hravatske o njenoj upotrebi. Svrha njenog upućivanja nije bila da napada i uništava italijanske utvrđene garnizone, već prevashodno da napada, razbija i uništava četnike kao tada u mnogo čemu politički opasnijeg neprijatelja. Nešto usled neshvatanja takvih intencija, no svakako više zbog potrebe da se uklone ovi oslonci četničkog delovanja koji su mnogo ometali razvoj pokreta u ovom kraju, a možda i zbog velikog poverenja u brigadu, došlo se olako do odluke da ona svoja borbena dejstva u severnoj Dalmaciji počne osvajanjem dobro utvrđenih i snažno branjenih italijanskih garnizona. Ova koncepcija se odmah pokazala kao velika greška, zbog znatnih gubitaka, a nikakvih valjanih rezultata što politički ni vojnički nije moglo biti oportuno. Zadatak da razbije i osvoji italijanske garnizone Radučić i Mokro Polje brigada je primila istog dana kada se prikupila u rejonu Palanka - Prevjes - Pađene - Oton, što znači da joj je taj zadatak već ranije bio određen.

O neprijateljskim snagama u Kninu i obližnjim garnizonima štab kninskog sektora imao je sledeće podatke: Knin 1.200 italijanskih vojnika, oko 1.500 ustaša i domobrana i oko 3.500 četnika; Radučić oko 150 italijanskih vojnika sa dva topa; Kistanje 300 italijanskih vojnika; Mokro Polje 200 italijanskih vojnika; Ervenik 200-250 italijanskih vojnika; Žegar 300-400 italijanskih vojnika i 900 četnika. Sve su to bile jedinice italijanske divizije »Zara«. Raspolagalo se podacima da su garnizoni dobro utvrđeni i opasani mrežama bodljikave žice, ali podrobnijih podataka o naoružanju nije bilo.

Izvršenju zadatka brigada je pristupila celokupnim snagama, bez jedne čete, ojačana jednim minobacačem i sa 2. bataljonom Ličkog partizanskog odreda, pošto je istovremeno sa napadom imala da zatvori pravce koji od Knina i Kistanja vode u ovaj rejon. Raspored i zadaci bataljona bili su: 1. bataljon sa pridatim minobacačem imao je da zauzme garnizon Radučića; 2. bataljona sa minerskim poluodeljenjem da postavi osiguranje prema Kistanju na liniji: korito reke Krke (k. 244) - zaselak Ivoševci, gde da održava tesnu vezu sa 3. bataljonom Severodalmatinskog partizanskog odreda i da zajedno vrše pritisak na Kistanje, a u povoljnom trenutku da ih i zauzmu; 3. bataljon da blokira garnizon Mokro Polje a u povoljnom trenutku da ga napadne i zauzme; 4. bataljon imao je da postavi osiguranje prema Kninu na položajima k. 356 - k. 359 - Bojanići i da održava vezu sa 2. bataljonom Ličkog partizanskog odreda koji je ulevo od njega držao Marića Glavicu (k. 543) - selo Kablari - Golubić, izbacivši kao bočno osiguranje jednu desetinu na k. 413 (Greda). Komandno mesto brigade bilo je u selu Pađene.

Napad na garnizone imao je da počne u 23 časa 13. juna, a do toga vremena sve jedinice određene za osiguranje prilaznih pravaca morale su biti na svojim položajima. Ali, napad je, i pored svih nastojanja, ipak počeo sa izvesnim zakašnjenjem. Prvi bataljon je napadao Radučić sa dve čete, po jedna sa severne i sa južne strane, dok je treća četa postavljena u zasedu na putu Radučić - Kistanje u nadi da će neprijatelj pod pritiskom napustiti garnizon i preduzeti povlačenje tim pravcem pa da mu se iz zasede nanese što veći gubici. Međutim, nadanja su se pokazala neosnovana, neprijatelj se uporno držao i žestoko branio. Obe čete

303) A VII, k. 419a, br. reg. 14/1-12, 28/1-11, 29/2-11.

su se neopaženo privukle žici i tek kada su je počele šeci neprijatelj je otvorio žestoku vatru, našta je takođe odgovoreno snažnom vatrom. Pod obostrano jakim vatrom nastavljeno je prosecanje žičane prepreke. Ali, kako je žičana mreža bila dubine šest redova, a uz to i pod jakim neprijateljskom vatrom, prosecanje je išlo veoma sporo. Prosecanje prolaza kroz žicu se otešlo i nije uspelo do svitanja, pa su se jedinice usled jake neprijateljske vatre oko 4 časa morale povući unazad. Ni uspešno gađanje minobacača nije dovelo napad do uspeha. Između 8. i 9. časova neprijatelj je, pod zaštitom artiljerije, minobacača i aviona (2 bombardera, 3 lovca), snagama oko jedne čete izvršio dva ispada ali je oba puta odbijen sa gubicima. Bataljon je tokom dana ostao na položajima dok se nije izvuкао 2. bataljon.

Na položaje 2. bataljona naišla je oko 5. časova 14. juna izjutra jaka italijanska kolona, od Kistanja prema Radučiću, praćena sa 4 tenka, artiljerijom i minobacačima. Bataljon je kolonu sačekao na blisko odstojanje, tada je po njoj otvorio vatru iz svih sredstava. Ma da je u koloni došlo do izvesnog komešanja, ona se uredno razvila i organizovano prihvatila borbu, da bi ubrzo energično počela napadati. Nakon oko jednog časa žestoke borbe, bataljon se pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja, a i neprijateljskim prodiranjem od Knina bio je iz pozadine ugrožen, morao povlačiti prema Pađenima. Ovom prilikom pao je i politčki komesar bataljona Petar Balać Žika.

Mokro Polje 3. bataljon nije blokirao i čekao da se ukaže povoljan trenutak za napad - kako mu je glasio zadatak, već je odmah prešao u odlučan napad. Garnizon je napao sa severozapadne i severoistočne strane. Neprimetno je prišao žici, prosekao prepreku i otvorio prolaze i sa prednjim delovima kroz prolaze u žičanim preprekama ušao u mesto. Bombaška odeljenja su neprimećena prišla bukerima i bacila bombe. Neprijatelj je tek tada snažno reagovao, masovnom vatrom i ručnim bombama iz napadnutih bunkera i rovova. Ubrzo je potom usledila masovna i ubitačna vatra iz svih obližnjih rovova i bunkera, pa su svi delovi 3. bataljona koji su ušli u žicu bili brzo izbačeni sa znatnim gubicima. Pošto je već bilo svanulo, a bataljon bio prisiljen na povlačenje preko brisanog prostora pod snažnom neprijateljskom vatrom, pretrpeo je u neorganizovanom povlačenju velike gubitke.

Određene položaje 4. bataljon je poseo na vreme. Oko 8 časova iz pravca Knina usledio je jak napad udruženih italijansko-četničkih snaga, po proceni oko 800 ljudi (400 Italijana, 400 četnika), snažno podržanih artiljerijom i minobacačima. Pošto su odbacili desno krilo bataljona u rejonu k. 356, a četnici zauzeli Staru Stražu i Marića Glavicu, put Knin-Radučić bio je otvoren za brzi prodor koji je odmah usledio. Istovremeno je usledio napad četnika iz Golubića na 2. bataljon Ličkog partizanskog odreda. Na taj način, četnici su dejstvom preko Stare Straže i iz Golubića, za sebe vezali snage ova dva bataljona obezbedivši time italijanskim snagama nesmetan prodor i saobraćaj pravcem Knin - Stara Straža - Radučić.

U takvim okolnostima, ne samo što je napad propao i željeni ciljevi nisu ostvareni, već je 2. brigada na početku svojih dejstava po severnoj Dalmaciji pretrpela potpun neuspeh uz velike gubitke. Ovom prilikom ona je imala 19 poginulih, među njima i komesara 2. bataljona i po jednog komandira i komesara čete, i 52 ranjena druga. Izveštaji ističu daje najviše žrtava palo od ručnih bombi, artiljerijske i minobacačke vatre. Zaplenjena su 2 mitraljeza »breda« sa oko 2.500 metaka, 1 puškomitraljez, 27 pušaka, 60 ručnih bombi i druge opreme.³⁰⁵ Neprijatelj je, po njegovim izveštajima, imao 14 poginulih i 30 ranjenih vojnika,³⁰⁶ ne računajući četnike za koje nema podataka.

305) Zb. V-17, d. 40, 53; AVII, k. 419, br. reg. 16/1-6; k. 420, br. reg. 31/1-20; k. 801, br. reg. 8-1/6.

306) Zb. V-16, d. 155, 161, 162.

U svojim kritičkim analizama štabovi su razloge neuspjeha videli, pre svega, u netačnim podacima o neprijatelju (smatralo se da je bio duplo jači nego što su računali, da se umesto novomobilisanih mladih i starijih godišta naišlo na iskuse, dobro obučene vojnike). Pored toga, pošto su vođiči uzimani iz sela oko garnizona sumnjalo se daje i neprijatelj mogao biti na vreme obavešten, što se po toku događaja ne bi moglo potvrditi. Uprkos potpunom neuspehu i velikim gubicima, štab kninskog sektora je odmah rešio da brigadom ponovi napad. Shodno tome štab 2. brigade je 17. juna izdao i novu zapovest za napad,³⁰⁷⁾ ali do napada nije došlo, po svemu sudeći na intervenciju Glavnog štaba Hrvatske. U svojoj direktivi od 20. juna 1943. godine, pored uputstava štabu kninskog sektora kako da organizuje i kuda da usmeri dejstva i na čemu mora biti težište, Glavni štab Hrvatske u osvrtu na ovu akciju kaže: »Smatramo da je vaš napad na neprijateljsko uporište Radučić bio nepravilan, da unapred situacija nije dobro procenjena, te su prema tome i gubici od ovakvih akcija veći od materijalne i političke koristi koju donose. To sve važi tim više što smo vas i mi prije akcije opomenuti da ne napadate.«³⁰⁸⁾ Intervencija je došla u pravi čas. U daljim dejstvima do borbi sa italijanskim snagama, ponekad i veoma žestokih, dolazilo je samo kada je to bilo nužno i to samo na otvorenom polju.

Ujutro 15. juna 1. bataljon je bio u rejonu Padane odakle je zatvarao pravce prema Kninu, Radučiću i Mokrom Polju, dok je 4. bataljon poseo položaje na Debelom Brdu do k. 659 (j. i. padine Crni Vrh). Ostala dva bataljona koji su pretrpeli najviše gubitaka bili su pozadi na odmoru i sređivanju. Oko 8.30 jače italijanske snage povele su napad na 1. i 4. bataljon. Uz podršku artiljerijsko-minobacačke vatre zbacili su sa Debelog Brda četu 4. bataljona i počeli zaobilaziti delove 1. bataljona u rejonu železničke stanice Pađeni pa su se i oni morali povući. Pošto je zauzeo pomenute objekte neprijatelj je produžio napredovanje u zahvatu puta prema Radučiću ka k. 319, odbacujući odavde četu 1. bataljona. Oko 12 časova oba bataljona su protivnapadima pokušali da odbace neprijatelja i povrate izgubljene položaje ali bez uspeha, bili su prinuđeni na daljnje uzmicanje. Prvi bataljon se povukao na liniju Prevjes (k. 375) - Otonski gaj, a 4. bataljon se povukao na liniju Kovačević Glavica - Oštra Glavica - k. 615,³⁰⁹⁾ gde su se zadržali uprkos snažnom dejstvu neprijateljske artiljerije i minobacača.

U toku 16. juna neprijatelj nije nadirao, ali ni artiljerijsko-minobacačku vatru po našim položajima nije obustavljao. Uveče, toga dana jednom desetinom sa puškomitraljezom fingiran je napad na Mokro Polje. Ova demonstracija je izazvala snažnu reakciju neprijatelja. Narednog dana, 17. juna, neprijatelj se povukao prema Kninu. U ovim borbama bataljoni su imali 2 mrtva i 7 ranjenih dru-

b) Borbe između Zrmanje, Pađena i Strmice

Štab kninskog sektora raspolagao je podacima da se u rejonu Golubić - Strmica nalaze grupisane četiri četničke brigade. Pošto je dobio podatke da su 23. juna iz toga rejona tri brigade krenule preko Dinare a da je samo jedna ostala u Golubiću, odlučio je da sa 2. brigadom, uz sadejstvo dva bataljona 10. krajiške brigade koji su se tada nalazili u rejonu Donji Tiškovac - Stožište, razbije zaostale

307) A VII, k. 801, br. reg. 18-5. Pod ovim brojem čuva se deo zapovesti za ponovni napad na Radučić i Mokro Polje (a deo je izgubljen). Iz sačuvanog dela vidi se da brigada ima 1.100 boraca, 1. bataljon 330, a 2. bataljon 230 boraca, nastavak za ostale jedinice nedostaje.

308) A VII, k. 104, br. reg. 15-3.

309) U rejonu leva obala reke Zrmanje - Pađene - zapadno Golubić - vijadukt Bender gde su se borbe vodile, na sekciji 1:100.000 i 50.000, izdanje Vojnogeografskog instituta 1958, nema naziva Otonski gaj, Kovačević Glavica, Oštra Glavica, Gradina k. 659 (onaje na Crnom vrhu), k. 708 u rejonu Debelog Brda, koji se u dokumentima, pa i ovde pominju.

310) Zb. V-16, d. 161, 162, 165; V-17, d. 40, 53; k. 801, br. reg. 8-2/6.

četničke snage i zauzme Golubić i Strmicu u nameri da »ukoliko su četnici krenuli prema Grahovu da ih prati i prihvati odsudnu bitku negde na Grahovu«. U skladu sa ovakvim planom i zamisli 2. ličkoj brigadi je postavljen zadatak da razbije četničku brigadu u Golubiću i zauzme mesto. Pri tom je trebalo da joj sadejstvuju sa severa, pošto zauzmu Strmicu, dolinom Strmica - Golubić (korito reke Batušnica) dva bataljona 10. krajiške brigade, zahvatajući levim krilom ogoranke Dinare do Samogreda (k. 1040) i Pleševice (tt. 1125). Odmah valja reći da od ovoga sadejstva ništa nije bilo. Krajišnici se nisu ni pojavili sa te strane.

Osnovna zamisao napada bila je da 2. brigada delom snaga odseče Golubić od Knina pravcem sela Rasulo - Kablari - Čukci (k. 462), a jačim delom snaga da napadne neprijatelja sa severozapadne strane preko Crnog vrha (k. 659) i Grede. Shodno tome, bataljoni su dobili sledeće zadatke: 1. bataljonu postavljen je zadatak da delom snaga, linijom s. Kablari - s. Čukci - Veljuv (k. 462), spreči odstupnicu četnicima prema Kninu, da potom prema Dinari isturi borbeno osiguranje na k. 617 (Gaj) i da ostalim snagama napada uporište sa južne strane; 2. bataljon, ojačan četom 4. bataljona, imao je zadatak da napadne četnike na liniji sela Jerkovići - Dropci - Radinovići - Plavšići (k. 413) i da se ovde poveže sa snagama 10. krajiške brigade, a jednu desetinu radi osiguranja da izbacila sa severne padine Bukovca (k. 805) iznad sela Momići; 3. bataljon imao je da posedne položaje u rejonu Debelo Brdo - tt. 740 (Medveđak) - k. 543 (Marića Glavica), s tim da jednom četom na bezimenim ćuvicima u rejonu Kablari prema crkvi Svetog Nikole obezbedi dejstva 1. bataljona, a jednom desetinom da kontroliše selo Pađene; 4. bataljon, bez čete, imao je jednu četvu u Otriću radi osiguranje veze i obračaja sa Likom, a preostale snage sa štabom bataljona bile su u Pribudiću u osiguranju trupne i bojne komore, s tim što je jednim vodom kontrolisan Prevjes prema Mokrom Polju.

Komandno mesto (štab brigade) bilo je na Crnom vrhu k. 659, veza sa jedinicama bila je kurirska.

Napad je trebalo da počne u 3 časa 25. juna, ali je došlo do velikog zakašnjenja. Tako je 1. bataljon napad počeo u 4.30 a 2. bataljon u 5. 15. Ovoliko zakašnjenje štab objašnjava nenaklonošću mesnog stanovništva i sumnjama u tačnost podataka o neprijatelju, pa su se takva sela morala obilaziti po besputno vrletnom zemljištu, a usput i teren pretresati, što je oduzelo mnogo vremena. Ovo i stoga jer su se jedinice u toj situaciji kretale bez vodiča, pošto se pouzdanih ljudi za vodiče u ovome kraju, navodno, nije moglo naći.

U neposredan borbeni dodir sa četnicima i najak otpor 2. četa 1. bataljona naišla je kod škole u Golubiću gde je bio i štab četničke brigade, a uporište je bilo utvrđeno u vidu rovova. Oko 5.30 četa je jurišem izbacila četnike i zauzela uporište. Četnici su potom izvršili protivnapad ali su odbijeni uz znatne gubitke, izgubivši pri tom i dva oficira. Istovremeno je 1. četa zauzela selo Čukci, a u daljem prodiranju je zaustavljena snažnom vatrom sa Veljuva (k. 462) i potom primorana da se povuče ka 2. četi. Naporedo sa ovim dejstvima, levokrila, 3. četa je bez otpora zauzela selo Drobci. Dalje napredovanje u zauzimanju Golubića bilo je zaustavljeno, pa se bataljon zadržao na dostignutim položajima.

Sa dve čete 2. bataljon je zauzeo sela Radinovići i Rončevići, jednu četvu je imao u rezervi kod koliba na Gredi severno Rončevići, a jednom četom je pokušao da se probije od sela Plavšića preko puta i pruge ka selu Dragaši, ali je ona tu dočekana jakom vatrom sa zapadnih padina Betine (k. 804) i sela Dragaši i odbačena nazad. Time je napad i ovoga bataljona bio ukočen.

Kada su se potom na Pleševici (tt. 1125), Samogredu (k. 1040), Betini (k. 804) i iz pravaca Čopinovca, Kraljeva Dola i Veljuva (k. 462) pojavile jake četničke snage dalje prodiranje i čišćenje Golubića nije moglo biti nastavljeno. Osim toga, oko 9 časova pojavile su se u nastupanju od Knina prema Golubiću jače četničke snage sa četom bersaljera i tri italijanska tenka. Istovremeno, od Knina prema

selu Žagroviću nastupala je jača italijanska kolona sa četiri tenka i baterijom brdskih topova. Kolona se iz Zagrovića jednim krakom uputila prema selu Rasulu i Otonu, a drugim prema Pađenima. Već oko 10 časova 3. bataljon je prihvatio oštru borbu sa ovim snagama preko Zagrovića na liniji železnička stanica Pađeni - Marić Glavica (k. 543). U takvoj situaciji štab brigade je oko 10.30 odlučio da obustavi napad i naredio povlačenje jedinica iz Golubića. Prvi bataljon se bez poteškoća izvukao preko zaselaka Dropci i Jerkovići na odbrambenu liniju 3. bataljona gde je odmah preuzeo deo položaja od njega i stupio u borbu. Drugi bataljon, pritisnut jakom artiljerijskom vatrom, imao je velikih poteškoća u izvlačenju, pored ostalog i zbog toga, što su mu borci bili jako izmoreni pa su se sporo i teško kretali u prebacivanju i izvlačenju. Usled toga, bataljon je imao 1 mrtvog, 13 ranjenih i 3 nestala borca. Nadmoćnijem neprijatelju 1. i 3. bataljon uspešno su odolevali sve do 17 časova, a tada ih je potisnuo i ovladao Debelim Brdom. Štab brigade je za noć pripremio protivnapad ali se neprijatelj u sumrak povukao ka Staroj Straži i Kninu.

U ovim borbama brigada je imala 3 poginula, 18 ranjenih i 3 nestala borca. Najviše gubitaka je bilo od intenzivnog dejstva neprijateljske artiljerije, minobacača i avijacije. Napad nije uspeo zbog netačnih podataka o neprijatelju (četničke brigade nisu napustile ovaj prostor kako se mislilo) i usled potpunog odsustva obećanog sadejstva (ili bilo kakvog dejstva) snaga 10. krajiške brigade i brze intervencije neprijateljskih snaga od Knina.³¹¹

Štab 6. divizije izvestio je 30. juna da 2. brigada ima 1.032 borca, od toga 1.016 Srba i 15 Hrvata, naoružanih sa 14 mitraljeza, 54 puškomitraljeza i dr.³¹²

Otkrivši jača neprijateljska grupisanja u rejonima Ervenik - Mokro Polje i Stara Straža-Zagrović, štab kninskog sektora postavio je zadatak 2. brigadi da posedanjem linije: s. Pađene - Debelo Brdo - s. Oton - Radljevac - istočno Plavno, zatvori sve pravce i spreči svako nadiranje neprijatelja iz rejona Knina u slobodnu teritoriju istočno od puta Prevjese (k. 375) - Otrić. Zapadno od ovoga puta, odnosno reke Zrmanje, na liniji: Prevjes - Kom (tt. 1000) - Jagodnik (tt. 970) - Krupa, nalazio se Lički partizanski odred sa svoja tri bataljona (njegov 3. bataljon je bio i ostao u Lici).

Saglasno dobijenom zadatku brigada se 1. jula ujutro našla u sledećem rasporedu: 4. bataljon u rejonu Pađene zatvarao je pravce od Prevjese i preko Debelog Brda; 1. bataljon u Radljevcu držao je položaje Marića Glavica (k. 543) - s. Kablari - s. Rasulo; 3. bataljon u Plavnu, u zaseoku Bursaći sa izbačenom predstražom na Pleševici (k. 725, k. 535); 2. bataljon u Plavnu, u zaseoku Đurići, sa predstražom na Orlovici (tt. 1201). Bilo je predviđeno da se u slučaju nužde brigada može, pod borbom i organizovano, povući na liniju: Šijanova Glava (tt. 633) - Kita (tt. 676) - Crni vrh (k. 984) - Međugorje (tt. 1337, k. 1125).

Rano izjutra 1. jula jedna četnička brigada, od oko 450-500 ljudi, zaobišla je levo krilo brigade i izbila na Konjsku Glavu (tt. 1337) i Bobiju (k. 1248), ugrozivši levi bok i pozadinu 2. brigade. Potom su četnici oko 10 časova odbacili predstražni vod 2. bataljona sa Orlovice (tt. 1201), a zatim ceo bataljon prisilili na povlačenje. Bataljon se povukao i zaposeo Crni vrh (k. 984) pokušavajući da protivnapadom odbaci četnike i zauzmu Bobiju (k. 1248) ali nije uspeo. U sadejstvu sa četnicima oko 10 časova u napad su prešle jake italijanske snage. Na položaje Pađene - Debelo Brdo - Marić Glavica napad su povele snage 11. bersaljerskog puka. U zahvatu puta Prevjes - Otrić, odnosno korito reke Zrmanje, i zapadno od ove linije nastupale su snage 291. pešadijskog puka potiskujući delove Ličkog partizanskog odreda. U ovako složenoj situaciji štab brigade čini smeo i odvažan manevar. Frontalno, pred 11. bersaljerskim pukom, ostavlja sam 4. bataljon sa

311) Zb. V-16, d. 197; V-17, d. 40, 53; k. 105, br. reg. 44-5.

312) AVII, k. 419a, br. reg. 14/1-12, 15/1-12, 28/1-11, 29/2-11.

zadatkom da se gipkom odbranom postepeno povlači pravcem Pribudić - Prljevo i da time uspori neprijateljsko nadiranje i zaštiti desni bok i krilo brigade. Pri tom je morao istovremeno da kontroliše korito reke Zrmanje kuda su nastupale snage do jednog bataljona. Smelim manevrom 1. i 3. bataljon brzo su se povukli iz borbe sa fronta i prebacili u pomoć 2. bataljonu radi tučenja četnika u rejonu Bobije. Udruženim snagama 1, 2. i 3. bataljon, mada pod snažnim dejstvom neprijateljske avijacije, uspeali su u dvočasovnoj borbi da odbace četnike preko Gologlava (k. 1196, k. 1027) i Orlovice (tt. 1201) ka Strmici. Oko 18 časova neprijatelj je na frontu potiskujući snage 4. bataljona dostigao i poseo liniju: Kom (tt. 1000) - selo Palanka - Kita (tt. 676) - Pleševica (k. 725).

Obostrano uporne borbe nastavljene su i narednog dana. Ujutru, oko 2 časa 2. jula, dve čete 4. bataljona u protivnapadu zauzimaju Kitu (tt. 676). Potom je jedna četa (1. četa) ostavljena za odbranu ovog položaja, a druga je rokirana na pravac Pribudića. Oko 6.30 manji delovi (oko 50. vojnika) neprijatelja iz Palanke izbijaju na zapadnu ivicu Pribudića gde su naišli na otpor dveju četa 4. bataljona i zaustavljeni. U daljoj borbi sa ovim delovima ostavljena je jedna četa, dok je druga povučena u rezervu. Potom su se iz Palanke oko 9 časova pojavile jake neprijateljske snage i zauzele Pribudić, a zatim nastavile napredovanje i potiskivanje delova 4. bataljona. Oko 13 časova, podržan efikasnom artiljerijsko-minobacačkom vatrom, neprijatelj je sa Kite (tt. 676) zbacio 1. četu 4. bataljonu i naterao je na odstupanje preko Žujinog polja prema Vilinom Klancu (k. 811). U nastupanju od Pribudića neprijatelj je istovremeno napadao snage 4. bataljona na Šijanovoj Glavici (tt. 633) i nakon jednočasovne borbe odbacio ih prema Prljevu. U to vreme pristizali su na front pred neprijatelja i bataljoni koji su prethodnog dana razbili i odbacili četnike iz rejona Bobije prema Strmici. Pošto je odbačen sa Šijanove Glavice 4. bataljon se povukao i poseo položaje na liniji: k. 617 - železnička stanica Pribudić - Carigrad (k. 833). Levo od njega na položaju k. 740 - k. 811 u rejonu Vilin Klanac nalazio se 1. bataljon; u rejonu Crni vrh k. 984 bio je 3. bataljon, a u rejonu Bobija, k. 1248 nalazio se 2. bataljon. U toku tog dana na Tromedu (Međugorje tt. 1337), Gologlav (k. 1196, k. 1027) i Orlovicu (tt. 1201) izbila su dva bataljona 10. krajiške brigade.

Uveče, tog dana neprijatelj se zadržao i zanoćio na dostignutoj liniji: Kita (tt. 626) - Šijanova Glavica (tt. 633) - selo Pribudić - Kita (tt. 676), dok su Gradinu kod Plavna i Pleševicu (k. 725) držali četnici. Oko 20 časova u napad na neprijatelja, koji je držao liniju Kita tt. 626 - Kita tt. 676, prešli su 4, 1. i 3. bataljon, dok je 2. bataljon imao zadatak da sa istočne strane fingira napad na Kitu tt. 676, radi pomoći i sadejstva 3. bataljonu. Usled kratkoće vremena napad je organizovan na brzinu, bez dobre pripreme. Stoga se u toku podilaženja neprijateljskim položajima među bataljonima pogubila veza, pa su u napad prelazili pojedinačno kako su i kada su stizali, bez međusobne usklađenosti i sadejstva. U napad je prvi prešao 3. bataljon. On je podišao neprijateljskim zaklonima na Kiti (tt. 676) i u jurišu ručnim-bombama izbacio ga iz prvih zaklona, ali drugu liniju zaklona nije uspeo savladati, pa se morao povući. Žestoka borba 3. bataljona na Kiti (tt. 676) pokolebala je neprijatelja toliko daje napuštao ostale položaje, tako da su 1. i 4. bataljon njima određene položaje zauzeli bez otpora. Međutim, po svanuću oni su, pod pritiskom snažne artiljerijsko-minobacačke vatre, ove položaje morali napustiti i povući se unazad.

Tokom 3. jula, osim povremene artiljerijsko-minobacačke vatre, Italijani nisu napadali, već su samo manjim delovima vršili izvesnu aktivnost prema položajima 2. brigade. Po odluci štaba kninskog sektora 2. i 3. bataljon 2. brigade dobili su zadatak da, u sadejstvu sa bataljonima 10. krajiške brigade, razbiju i odbace četnički bataljon sa Gradine kod Plavna i snage sa Pleševice (k. 725). Upravo kada su ovi bataljoni kretali na zadatak, jaka četnička grupacija (navodno oko 2.000 ljudi) otpočela je oko 17 časova napad preko Prljeva i Vilinog Klanca,

zahvatajući desnim krilom ceo prostor do zapadnog dela Plavna. Pred njima su se frontalno nalazili 1. i 4. bataljon. Oni su četnike pustili da pridu što bliže i na bliskom odstojanju sačekali su ih snažnom vatrom, a potom su na uskomešane i pokolebane četnike prešli u protivnapad koji se završio gonjenjem preko Prljeva i Žujina polja. Kako se na liniji Kita - Šijanova Glavica, koju su držale italijanske snage, očekivao jak otpor naređeno je da se gonjenje obustavi kada jedinice izbiju na liniju: s. Čukovi - s. Mijatovići - s. Prljevo - k. 715 - s. Torbice, gde su se i zadržale. Noću 3/4. jula 2. i 3. bataljon napali su četnike kod crkve i Gradine u Plavnu i oko 3 časa odbacili ih na Pleševicu (k. 725) izbivši i na k. 677, dok su bataljoni 10. krajiške brigade zaposeli Crni vrh i Gredu-severno Golubić. Istovremeno su 1. i 4. bataljon povelili napad na liniju Kita k. 626 - Šijanova Glavica tt. 633 - Kita tt. 676. Na kosu zapadno od tt. 676 (Kita) neoprezno je nastupila 2. četa 1. bataljona, računajući da na njoj nema neprijatelja, pa je došla pod snažan udar neprijateljske vatre i ručnih bombi i odbačena nazad uz gubitke od 4 mrtva i 11 ranjenih drugova.

U toku 4. jula nije bilo više značajnih borbi. Neprijatelj se tokom dana, pod zaštitom artiljerije a povremeno i avijacije, postepeno povlačio i do sumraka povukao prema Kninu. Time su ove višednevne borbe okončane. U njima je 2. brigada imala 10 mrtvih, među njima je bio i Jovan Jovan Sadžak komandant 3. bataljona, neustrašivi borac i pregalac. Ranjenih je bilo 28, jedan je dezertirao neprijatelju a jedan je ranjen pao neprijatelju u ruke.

U kritičnom osvrtu, radi uočavanja propusta i izvlačenja pouka iz ovih dejstava, štab kninskog sektora je utvrdio da su jedinice na početak napada (dejstva) zakašnjavale obično zbog iznemoglosti i umora, daje po vrletnom i izlomljenom zemljištu bilo teško održavati neprekidnu i pravovremenu vezu; da štabovi bataljona nisu imali iskustva u vođenju borbe sa četnicima koji nisu želeli bliske oštre sudare već napade sa leđa, a borbu su prihvatili jedino na utvrđenim položajima zajedno sa italijanskim snagama pod zaštitom njihove artiljerije i avijacije; da je svaki pokret i manevar neprijatelj na vreme otkrivao zahvaljujući razgranatoj špijunaži; da je u teškim uslovima borbenost i upornost starešina i boraca bila dobra, ali daje ipak bila nužna dalja obuka naročito starešina u sticanju inicijativa i samostalnosti. I politički komesar 6. divizije u svom izveštaju od 5. jula kaže: »Ovo je naša najbolja brigada. Kao takva dobila je zastavicu divizijskog komiteta. Ona stoji dosta dobro i vojnički i politički, imala je zastoja u kulturno - prosvetnom radu usled neprestane teške borbe u severnoj Dalmaciji«.

Svoje oštro protivpoložene političke ciljeve u ovome prostoru, sučeljeni protivnici obostrano su nastojali da postignu i ostvare pre svega vojnim sredstvima. Pri tom su četnici imali obilnu materijalnu i neposredno vojnu pomoć i podršku italijanskih snaga. Preotimanje i zadržavanje inicijative bio je osnovni uslov za postizanje glavnog cilja - političkog uticaja u narodu. Otuda česti, oštri i beskompromisni sudari koji su obostrano odnosili mnogo žrtava. U periodu od 11. juna do 4. jula 2. lička brigada je imala 35 mrtvih, 110 ranjenih, 3 nestala, 1 prebegao na stranu neprijatelja i 1 ranjen zarobljen. O neprijateljskim gubicima nema pouzdanih podataka, mada su morali biti znatni. Procena štaba kninskog sektora da je neprijatelj imao oko 250 poginulih, od čega 7 oficira, i oko 480 ranjenih deluje prenaplašeno i neubedljivo. Zarobljeno je 5 četnika.

I ratni plen je bio oskudan. Zaplenjeno je: 2 mitraljeza »breda«, jedan puškomitraljez, 37 pušaka, oko 3.300 metaka, 66 ručnih bombi i nešto ostale opreme. Izgubljena su 3 puškomitraljeza i 15 pušaka.

Pošto je odolela italijansko-četničkoj navali, preotela im inicijativu i prisilila ih na povlačenje u polazne rejone, brigada je dobila preko potrebni višednevni odmor. Narednih petnaestak dana ona se u širem rejonu Plavno-Bender sredi-vala i odmarala, imajući predstražna osiguranja u Pađenima, Debelom Brdu,

Pleševici, Orlovici i Crnim Potocima, gde je dolazilo do povremenih čarki sa četničkim grupama, pripremajući se za prodor u prostor istočno i jugoistočno od Knina. U to vreme u brigadi je bilo članova Partije 171 na licu, 86 u rashodu; kandidata 64 na licu, 14 u rashodu, skojevaca 292 na licu i 160 u rashodu.³¹³¹

*c) Prodor preko Dinare i borbe
oko Kijeva i Uništa*

U to vreme prostor jugoistočno i istočno od Knina, između izvornog dela Cetine i Kosova oko komunikacije Knin - Sinj, kontrolisala su uglavnom četničke i ustaško-domobranske snage, osloncem na italijanske garnizone i njihovu izdašnu materijalnu pomoć i borbenu podršku. Nepovoljna vojno-politička situacija u ovome prostoru mogla se popraviti samo upadom jakih snaga koje će biti u stanju da preotmu inicijativu neprijatelju, da brzo i temeljito razbiju i počiste po selima ustaško-četnička uporišta i suzbiju njihov politički uticaj u narodu. Valjalo je, dakako, stvoriti uslova za dalju masovnu mobilizaciju boraca i za boravak, učvršćenje i jačanje tamošnjih dalmatinskih jedinica. Da bi ostvario ove važne vojno-političke ciljeve, štab kninskog sektora odlučuje da tamo ubaci 2. ličku brigadu, ojačanu 1. udarnim bataljonom Ličkog partizanskog odreda.

Po odluci štaba kninskog sektora, pokušalo se noću 19/20. jula preko reke Krke u Podprominu prebaciti 4. bataljon 2. brigade, ojačan jednom četom 1. bataljona ove brigade. Cilj je bio razbiti neprijateljsku posadu i zauzeti selo Oklaj, a potom pohvatati i razoružati neprijateljske grupe po okolnim selima. Međutim, kada je bataljon u toj nameri 19-og uveče pokušao preći Krku, četnici su već poseli levu (južnu) obalu i njegov prelaz onemogućili, pa se morao vratiti nazad.³¹⁴¹

Odmah posle toga odlučeno je da se ojačana 2. brigada, manevrom preko zapadnih obronaka Dinare pravcem Strmica - Suho Polje, probije i dovede u rejon Kijeva. Na putu ostvarenja ove zamisli stajala je četnička brigada u Strmici koju je najpre trebalo razbiti i ukloniti, pa je to i bio njen prvi (početni) zadatak u ostvarenju planiranog manevra. U tome zadatku njoj je sadejstvovao Lički partizanski odred sa dva bataljona (njegov 2. bataljon i bataljon Severodalmatinskog odreda) pojačan za ovaj zadatak sa 2. bataljonom 2. brigade. Ove snage, pod komandom štaba Ličkog partizanskog odreda, imale su da od četničkih delova očiste sela Jelino Polje, Veliki i Mali Mračaj, Njegić, Cerovac, Mizdrag, Rt i Podtočilo.

Na četnike u Strmici brigada, bez 2. bataljona, za noć 22/23. juli pripremila je koncentričan napad: 4. bataljonom sajužne strane u zahvatu puta i pruge Knin - Strmica; 1. bataljonom od sela Momići - Orašje; 3. bataljonom sa severne strane, isključno Orašje do sela Zaselak. Međutim, četnici su pravovremeno saznali za napad i neopaženo, u nepoznatom pravcu se na vreme povukli iz Strmice bez otpora.³¹⁵¹

Narednog dana, izjutra oko 3 časa 24. jula, brigada (još uvek bez svog 2. bataljona, 1 bataljonom Ličkog partizanskog odreda) iz Strmice je krenula preko Tavana i Orlova Kuka (k. 1126) i bez borbe je istog dana izbila u rejon Suho Polje gde je prekonačila. Sutradan, 25. jula, produžila je nastupanje kroz Podinarje i u pokretu dobila zadatak da naredne noći 25/26. jula razbije neprijateljsku posadu u Kijevu i zauzme mesto. Jačina posade u Kijevu računala se oko 150-200

313) Zb. V-17, d. 25, 40, 53, 107, 111, 117, 140, 167; k. 420/1, br. reg. 14/66-33, 67-33; k. 796, br. reg. 10-3, 21-1/4, 9-1/7; k. 801, br. reg. 8/6, film 4/343.

314) Zb. V-17, d. 49; k. 105A, br. reg. 30/1.

315) Zb. V-17, d. 62, 100, 140, 170, 181; V-18, d. 58; k. 105a, br. reg. 18-1/1, 20-2; k. 107, br. reg. 21-1/6; k. 799, br. reg. 14-2.

ustaša, domobrana i oružnika. Vremena za proveravanje podataka o neprijatelju i potpunije pripreme napada nije bilo, sve se moralo obaviti brzo i u pokretu.

Pošto su u pokretu i bataljonima određeni pravci napada i postavljeni zadaci, brigada je u evolucionom poretku produžila nastupanje i razvijena za napad izbila pred Kijevo. Pravci dejstva i zadaci bataljona bili su: 1. bataljon je nastupao u zahvatu puta Knin - Kijevo sa zadatkom da zauzme severni deo sela; 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda imao je da napada sa zapadne strane Kijevo, a da prema Kosovu radi osiguranja isturi jednu četvu i da održava čvrstu vezu levo sa prvim, a desno sa četvrtim bataljonom; 4. bataljon sa dve čete napadao je sa jugoistične strane otpornu tačku oko crkve, a jednu četvu i mitraljesku četvu izbacio je za osiguranje prema Vrliki; 3. bataljon je zadržan u rezervi i upotrebljen za osiguranje prema Kninu i Kosovu.³¹⁶

Napad je usledio oko 3 časa ujutru 26. jula. Prvi bataljon 2. brigade i 1. bataljon Ličkog odreda brzo su i bez većih napora čistili ispred sebe sela i zaseoke koje su neprijateljski delovi uz slab otpor napuštali i bežali u otpornu tačku u centar mesta. Tek iz otporne tačke u centru, iz utvrđenih zgrada (škola, oružnička postaja, dve kuće), neprijatelj je pružio snažan otpor koji ovi bataljoni nisu uspeli u naletu da savladaju. Ni 4. bataljon nije uspeo u jurišu savladati otpor i osvojiti utvrđenu otpornu tačku oko crkve. Po svanivanju prešlo se na blokadu neprijatelja. Oko 14 časova iz Vrlike u Kijevo prodrlo je oko 250 do 300 neprijateljskih vojnika (ustaša, crne legije, četnika) odbacivši severno od sela Civiljane čete 4. bataljona koje su osiguravale taj pravac. Usled toga su 4. bataljon, 1. bataljon Ličkog odreda i levo krilo 1. bataljona 2. brigade bili prisiljeni na izvesno povlačenje, ne prekidajući borbu sa neprijateljem. Pod pritiskom ovih bataljona ustaško-četničke snage tek što su dosegle utvrđene zgrade u centru mesta počele su se odmah povlačiti nazad. Njima se priključila i sa njima se povukla posada iz škole i utvrđenih zgrada, dok je posada u oružničkoj postaji oko 20 oružnika i oko crkve ostala na svojim položajima. Čim je neprijatelj počeo povlačenje 4. bataljon je krenuo u napad i gonjenje, no neprijatelj se brzo povukao, delom ka Vrlici a delom u Dinaru. Čvrsto blokirana i dobro pritisnuta posada u oružničkoj postaji ubrzo je odložila oružje, dok je posada kod crkve koristeći se jakim dominirajućim položajima (k. 539) nastavila da pruža jak otpor, pa je njena likvidacija trebalo da usledi tokom noći. Ali, ona je iskoristila prvi mrak i neopreznost jedinica u blokadi, te je napustila položaj i bez poteškoća pobjegla u Vrliku. Time je borba za Kijevo bila okončana.

Oštrinu borbe za Kijevo možda najbolje potvrđuju i obostrano značajni gubici. Brigada je imala 16 poginulih i 35 ranjenih boraca (ponajviše iz 1. bataljona). Zarobljeno je 20 oružnika a nađeno je mrtvih 15 ustaša i domobrana i 1 četnik. Zaplenjene su 22 puške, 1 puškomitraljez, 6.000 metaka i 1 mali minobacač. Između mnogo hrabrih i odvažnih boraca, štabovi 6. divizije i 1. korpusa u svojim izveštajima, posebno su istakli junaštvo Jovana Popovića, bivšeg žandarmerijskog narednika, vodnika u 1. bataljonu 2. brigade »koji je jurišao na utvrđenu žandarmerijsku stanicu i bacio dve bombe na vrata, bio ranjen od neprijateljske bombe u stomak i levu ruku, tako da su mu creva ispadala«. Ovako teško smrtno ranjen on je jednom rukom prikupljao i držao creva kličući Titu, Staljinu, Crvenoj armiji i narodnooslobodilačkoj borbi. »Borci i štab njegovog bataljona predlažu druga Popovića, na osnovu njegovog herojstva i odanosti NOB, za nosioca imena narodnog heroja« - zapisano je u navedenim izveštajima.³¹⁷

Posle zauzimanja Kijeva brigada je krenula u pročešljavanje Podinarja, gde su 28. jula uhvaćena dva četnička kurira koji su bili sa Dinare upućeni u Kosovo radi veze. Od njih se saznalo za nailazak jake četničke kolone preko Dinare. Istog

316) Zb. V-17, d. 100; V-18, d. 58.

317) Zb. V-17, d. 100, 185; V-18, d. 58; k. 801, br. reg. 12-3/7.

dana, oko 21 čas, iz zaselaka Podinarja u rejon sela Glavaš za doček četničke kolone upućeni su 4. bataljon 2. brigade i 1. udarni bataljon Ličkog partizanskog odreda. Po pristizanju u određeni rejon 1. bataljon Ličkog odreda poseo je položaj i zatvorio pravac Uništa - Vrlika preko Milaševe Drage, a 4. bataljon je poseo položaj Glavaš - k. 671. Oko 10.30, 29. jula kolona četničke Dinarske divizije, po proceni od oko 1200-1500 ljudi, na čelu sa komandantom vojvodom Momčilom Đujićem i delegatom četničke vrhovne komande vojvodom Aćimovićem, na povratku iz Bosne spustila se stazom od Privije u selo Uništa na maršu prema Kijevu i Kosovu. Iz Uništa kolona se uputila putem preko Glavaša prema 4. bataljonu.

U međuvremenu, izgleda zbog nejasne situacije, bataljoni su se po naređenju sa položaja prikupljali u nameri da krenu prema Uništima. Desilo se da četnička prethodnica izbije pred Glavaš taman kada je 4. bataljon trebalo prikupljen da krene prema Uništima. Čim su primetili prikupljen bataljon, četnici su se brzo razvili otvarajući jaku vatru i spremajući se za napad. Bataljon se takođe, pribrano i brzo razvijao, prihvatajući borbu. I duboka četnička kolona duž puta Uništa - Glavaš odmah je prešla u razvijanje. Čim su se razvili i pripremili četnici su otpočeli energične napade na 4. bataljon, koje je on uspešno izdržavao i odbijao. Početak borbe zatekao je 1. bataljon Ličkog odreda u pokretu od Milaševe Drage prema Uništima. U odlučujućim trenucima borbe on je izbio na levi bok četničkog rasporeda i odlučno stupio u brobu. Pojava ovoga bataljona zbunila je četnike, napad im najpre naglo splašnjava, nastaje kolebanje a potom odstupanje. Oba bataljona smelo koriste obrt situacije i povoljnu priliku, smesta prelaze u energičan napad koji brzo prerasta u energično gonjenje. Usled toga četnike zahvata pometnja, pa im se odstupanje brzo pretvara u neorganizovano bežanje. U potpunom neredu četnička kolona se povlačila preko V. Kurozeba (k. 1572), Klanca (k. 1605), Pločice (tt. 1764), Jonskog vrha (tt. 1790) delom prema Brezovcu a delom prema Vrlici. Gonjenje je trajalo do 18 časova kada je obustavljeno, a bataljoni su povraćeni u selo Glavaš sa svega 5 ranjenih boraca.

U ovom sukobu, mada brojno mnogo nadmoćnija, razbijena je glavina četničke Dinarske divizije uz znatne gubitke. Pored 23 zarobljena četnika, 46 ih je mrtvih ostalo na bojištu, među njima nekoliko oficira. Zaplenjeno je: 1 minobacač, 35 pušaka, 1 mitraljez, 1 laki mitraljez »maksim«, 1 puškomitraljez, oko 140 bombi, oko 10.000 metaka, 41 konj od toga 6 jahaćih sa sedlima, među njima i Đujićev, 1 pisaača mašina, kompletan hirurški pribor i drugo.^{318,}

U velikim naporima, čestim blažim i žešćim sudarima sa nadmoćnijim udruženim neprijateljem, trošile su se i snage 2. ličke brigade. U vezi s tim, partijski komitet 6. divizije, u svom izveštaju od 9. jula 1943. godine Centralnom komitetu Hrvatske, pored ostalog, o situaciji 2. ličke brigade napisao je i ovo: »Druga brigada u poslednje vreme brojčano je opala, a na ovome sektoru gde se sada nalazi nema izgleda da će se popuniti, ier sve novomobilisane ljude kao i dobrovoljce koji se javljaju uzima štab kninskog sektora za svoje jedinice«. Zbog toga su naredili komandama Prvog i Drugog ličkog područja, da preko komandi mesta, odmah prikupljaju i u brigadu šalju sve njene borce koji se nalaze kod svojih kuća na lečenju i oporavku ako su ozdravili. Po izveštaju štaba 6. divizije od 29. jula, ona je u stroju imala 889 boraca, od toga 887 Srba i 2 Hrvata.³¹⁹ Dakle, za nešto manje od mesec i po dana (od 17. juna kada je imala 1.100 boraca) ona je izgubila preko 200 boraca, što je mnogo. Ali, zahvaljujući njenim izuzetnim kvalitetima,

318) Zb. V-17, d. 100, 191; V-18, d. 58; k. 105a, br. reg. 20-2; k. 799, br. reg. 14/2.

319) AVII, k. 419a, br. reg. 16/1-12, 19/12, 20/1-12, 26/1-11, 37/1-11, film 4/222. S obzirom na udaljenost brojno stanje je od pre nekoliko dna, nego stoje izveštaj datiran. Do ovolikog smanjivanja broja Hrvata, pored mogućih izvesnih gubitaka, došlo je verovatno zbog formiranja hrvatskog bataljona »Matija Gubec« u sastavu 6. divizije u koji su iz svih jedinica divizije Hrvati povlašćeni i prikupljeni u ovaj bataljon. Cilj je bio da se u ovaj čisto nacionalni bataljon, privuče što više Hrvata iz neprijateljskih formacija.

njena udarna moć i borbeno sposobnost nije opadala srazmerno gubicima. I dalje je ostala brza u manevru, snažna u odbrani i silovita u napadu, uvek pouzdana u izvršavanju i najsloženijih i najtežih zadataka.

Ujutru, 30. jula, 3. bataljon 2. brigade upućen je da od četničkih delova očisti sela i zaseoke oko izvora reke Cetine. Bataljon je nastupao u razvijenom stroju kroz sela. Pred njim su četnici bez ozbiljnijeg otpora napuštali sela i bežali u sastav dela četničke kolone (oko 500-600 ljudi) razbijene prethodnog dana kod Uništa koja se povukla prema Vrlici. Ova četnička grupacija držala je položaje od Cetine do Kijeva. Zajedno sa ustaško-domobranskim snagama iz Kijeva, koje su oni u međuvremenu na kratko povratili, ona je krenula u napad na 3. bataljon. U borbi od 11 do 18 časova ovako udružen neprijatelj je odbijen i nateran na povlačenje, delom u Kijevo, delom u Vrliku. Bataljon je zadržao celo selo Cetinu. Ovom prilikom zarobljena su 3 četnika sa oružjem, 1 pisaća mašina, 3 konja i dr.

d) Napad na Vrliku

Razbivši neprijatelja u Kijevu, a glavninu četničke divizije na Dinari, komandant kninskog sektora³²⁰, nije ispuštao inicijativu, već je odmah prikupljao snage i pripremao napad na neprijateljsko uporište Vrliku i obližnja uporišta. U tu svrhu 3. avgusta se u rejon Glavaša prikupila 10. krajiška brigada, a 2. brigada je već bila prikupljena u rejonu Kijevo - Polača. O neprijateljskim snagama po uporištima raspolagalo se sledećim podacima: Vrlika oko 200 vojnika, od toga oko 50 ustaša, za odbranu uređena Gradina i nekoliko kuća; Maovice oko 50-60 legionara u selu i prema Štikovu; Štikovo oko 40 slabo organizovanih četnika; Civljane i Kosore držala je četnička Vrlička brigada od oko 250 ljudi; u selima Ježevići, Vinalić i Gorjak bilo je oko 150 ustaških milicionara; u Koljanima oko 120 domobrana i u Otišiću oko 50 četnika. Domobranske snage u ovome rejonu pripadale su 3. bojni 15. domobranske pukovnije.

Planom je bilo određeno da 10. krajiška brigada očisti i zauzme sela Vinalić, Ježević, Gorjak, Kosore i Civljane, potom da postavi osiguranje prema Koljanima, a jednim bataljonom da napadne Vrliku sa istočne i jugoistočne strane. Zadatak 2. brigade, ojačane 1. bataljonom Ličkog partizanskog odreda, da delom snaga zatvori pravce od Drniša, Kosova i Knina, a delom snaga da napadne Vrliku sa severne, zapadne i jugozapadne strane. Shodno tome bataljoni su imali sledeće zadatke:

- prvi bataljon je ostao u rejonu Suho Polje (Pleševica, Vršina, Crna Glavica) sa zadatkom da onemogući neprijatelju iz neposredne okoline Knina upadanje i prodiranje tim pravcima i da time osigura neprekidnu vezu i saobraćaj sa Likom radi evakuacije ranjenika i doturanja hrane, uglavnom hleba za brigadu;
- drugi bataljon je imao da pročisti sela Štikovo i Maovice, potom da posedne položaje zapadno Maovice na liniji k. 880 - k. 807 - k. 877 radi zatvaranja pravca od Drniša prema Vrlici. Vezu sa 3. bataljonom koji je napadao na Vrliku imao je da održava u istočnom delu sela Maovice;
- četvrti bataljon ostao je i dalje na već posednutim položajima u rejonu Polača sa zadatkom da zatvori pravce od Knina i Kosova prema Kijevu i Vrlici;
- treći bataljon je dobio zadatak da napadne Vrliku sa jugozapadne strane. U rejonu Japa trebalo je da ima vezu sa delovima 10. krajiške brigade, a levo na kotama iznad crkve (rejon Polača) sa 1. bataljonom Ličkog partizanskog odreda;

³²⁰) Komandant Mićun Šakić je neposredno sam komandovao snagama u ovome rejonu. U to vreme u obilasku 2. brigade sa njim u ovome rejonu nalazio se i politički komesar 6. divizije Rade Žigić (bio je oko 20 dana kod kninskog sektora). Štab sektora sa političkim komesarom nalazio se u Zrmanji (Zb. V-18, d. 25).

- prvi bataljon Ličkog odreda imao je zadatak da napadne uporište sa severozapadne strane, isključno crkva u Vrlici do isključno put Kijevo - Vrlika gde je trebalo da drži vezu sa 1. bataljonom 10. krajiške brigade koji je trebalo da mu sadejstvuje u čišćenju sela Civljane, a potom sa njim naporedo da napadne uporište Vrliku sa severa u zahvatu puta Kijevo - Vrlika.

Napad je trebalo da usledi u noćnim časovima 5. avgusta, ujutro.

Međutim, ovako sročeni plan za napadna dejstva snaga 2. i 10. brigade oko Vrlike četnici su neočekivano poremetili. Noću 3/4. avgusta oko 400 do 500 četnika Kosovske i Vrličke četničke brigade upućeni su u manevar preko sela Glavaša, očigledno u nameri da iz pozadine sa Dinare napadnu 2. brigadu u rejonu Polača - Suho Polje. U rejonu Glavaša naišli su u zoru 4. avgusta na 10. krajišku brigadu, koja je te večeri tu pristigla prema planu. Pošto su je napali, brigada se brzo snašla, prihvatila borbu i prešla u napad, a zatim u energično gonjenje četnika. Goneći četnike u stopu u naletu je tokom 4. avgusta zauzela selo Civljane, nateravši četnike na povlačenje delom prema Kosovu, delom prema Koljanima, produžavajući nastupanje. Pred selima Vinalić, Ježević i Gorjak brigada je naišla na jak otpor ustaša i crne legije. Borba se vodila cele noći 4/5. avgusta i tokom 5-og do oko 13 časova. Ustaše, crna legija i četnici pružali su iz ovih uporišta snažan otpor, pokušavajući da i protivnapadima odbace protivnika. Stoga, angažovana u borbi znatno ranije i mimo plana snage 10. brigade nisu mogle sadejstvovati 2. brigadi u napadu na Vrliku kako je bilo planirano.

Snage 2. brigade su zakasnile sa dejstvom, pa su neposredan napad na Vrliku počele oko 5 časova 5. avgusta. Posada u mestu pružila je slab otpor i u neredu se povukla u Ribarić a potom u Hrvače, dok je posada na dobro utvrđenoj Gradini pružila znatno jači i duži otpor. Mada okruženi od delova 3. bataljona 2. brigade i 1. bataljona Ličkog partizanskog odreda, oni odbijaju ponudenu predaju i nastavljaju otpor. U jednom trenutku veći deo posade uspeva se probiti iz obruča u mesto u nameri da se izvuče dalje, ali pritom naleće na 1. bataljon 10. krajiške brigade koji ih uglavnom zarobljava. Oko 20 domobrana i dalje su se zadržali u staroj turskoj tvrđavi, nastavljajući otpor. Žestoko pritisnuti i oni su se uskoro predali, čime su borbe za Vrliku bile okončane. Pred 2. bataljonom 2. brigade neprijateljski delovi iz Maovice i Štikova bežali su gotovo bez otpora prema Drnišu i Kosovu. Bataljon je bez ometanja poseo određene položaje i time svoj zadatak potpuno izvršio, pošto neprijateljske intervencije od Drniša nije bilo.³²⁰

U borbama oko Vrlike naši gubici su bili 6 poginulih i 24 ranjena borca. Zarobljeno je 60 domobrana, 1 oficir, 3 podoficira, 4 četnika i 1 četnički komandir, a nađeno je 26 poginulih neprijateljskih vojnika. Zaplenjeno je oko 70 pušaka, 3 mitraljeza »švarcloze«, 1 puškomitraljez, 3 automata (šmajsera), 20.000 metaka, 1 mali minobacač sa 70 mina, 5.000 kg soli, 1.500 kg šećera, 600.000 kuna i drugog materijala.³²² Mada su ovo za neprijatelja bili značajni gubici, neposredne posledice ovoga poraza za neprijatelja su bile znatno teže. Od razbijenih delova 15. domobranske pukovnije, koji su se iz Vrlike preko Ribarića povukli u Hrvače, narednih dana je oko 100 domobrana sa zapovednikom 10. satnije 3. bojne 15. pukovnije legionarskim satnikom Patrlj Vladimirom prešlo partizanima.³²³

321) Zb. V-118, d. 25, 42, 58; A VII, k. 107a, br. reg. 26-1/2.

322) Zb. V-18, d. 42, 58.

323) Izveštaj 18. italijanskog armijskog korpusa od 14.VIII kaže da je »oko 100 hrvatskih vojnika, koji su se povukli prošlih dana iz Vrlike na Hrvače prešlo partizanima« (Zb. V-18, d. 174), što je stvorilo poremećaj kod ostalih hrvatskih vojnika. Takođe, ustaško-domobranski zapovednik Drugog sektora u Sinju, izvestio je 18. VIII daje prelaz pomenutog satnika i domobrana partizanima znatno pokolebao moral častnika i momčadi, daje borbeni duh i moral opao i da stoga sve jedinice u Sinju treba najžurnije izmeniti (Zb. V-18, d. 181).

Ovoga dana iz Knina i Kosova, preko Polače u pomoć uporištima u Vrlici i oko nje, pohitala su jake italijansko-četničke snage, što je bio uvod u teške borbe oko Polače koje su usledile narednih dana.

e) Borbe oko Polače

Pravac Knin - Kijevo - Vrlika u rejonu Polača zatvarao je 4. bataljon 2. ličke brigade. U ovaj rejon on je pristigao iz sela Glavaš gde se prikupio i odmorio posle rašturanja glavnine četničke Dinarske divizije u rejonu Glavaš - Uništa 29. jula. Čim je pristigao u ovaj rejon rasterao je četničke predstražne delove na Pakovu brdu (k. 644) i Oštroj Glavici (k. 543), a potom poseo položaje za odbranu na liniji: Vučja Glava (k. 569) - s. Đukići - s. Vučkovići - s. Bosnić - s. Milivojević - Pakovo brdo (k. 644). Borbeno osiguranje je isturio na k. 502, k. 503, k. 509, Oštra Glavica (k. 543). Izviđačke patrola od 3-4 borca upućivane su putevima s. Milivojević - Knin i Kijevo - Knin (dolinom reke Krčić). Širina fronta od oko 6 km bila je u velikoj nesrazmeri sa više nego skromnim snagama bataljona (oko 180-200 boraca), pa su one bile razvučene u isprekidanom streljačkom stroju, bez ikakve dubine.³²⁴

Kada se ujutro 5. avgusta rasplamsala borba oko Vrlike udružene italijansko-četničke snage iz Knina odmah su krenule u pomoć. Nastupile su u po dva pravca, u dve napadne kolone. Desnu, glavnu kolonu obrazovao je jedan bataljon 11. bersaljerskog puka, ojačan baterijom brdskih topova 75 mm i minobacačima, a levu pomoćnu kolonu činile su oko dve ojačane čete. Glavna kolona nastupala je pravcem Knin - Crna Glavica (k. 451) - k. 379 - s. Milivojević. Leva kolona uputila se pravcem Knin - Crna Glavica (tt. 787), gde su je sačekali delovi 1. bataljona 2. brigade, odbacili je nazad i više se nije pojavljivala.

Napad glavne kolone snažno je podržavala i artiljerija iz Knina, tukući napre položaje borbenog osiguranja. Nakon dvočasovne borbe i inače slabo borbeno osiguranje se povuklo u sastav glavnine. Potom je uz snažnu artiljerijsko-minobacačku vatru poveden napad na Pakovo brdo (k. 644), odakle je zbačena četa 4. bataljona i prisiljena oko podne da se povuče na položaje s. Čeko - s. Tutuš - s. Turić - Glavica (k. 643). Izbivši na liniju k. 503 - k. 509 - s. Milivojevići - Pakovo brdo (k. 644) neprijatelj je zastao i do noći više nije napadao, samo je artiljerijsko-minobacačkom vatrom i dalje zasipao položaje bataljona, naročito k. 703 i k. 712 (Tutnjevinu). Uveče ovoga dana, prednji kraj odbrane 4. bataljona protezao se linijom: Vučja Glavica (k. 569) - s. Đukić - s. Bosnić - s. Radinović - s. Čeko - s. Tutuš - s. Turić, gde je zanoćio.

Pošto je zauzeta Vrlika, noću 5/6. avgusta, usiljenim maršem preko Kijeva prebačen je u pomoć 4. bataljonu i 3. bataljon 2. brigade, dok je 2. bataljon 2. brigade i dalje ostao na predašnjim položajima Maovice - Štikovo prema Drnišu. U rejonu Suho Polje (Pleševica tt. 1125 - Crna Glavica tt. 787) i dalje je zadržan 1. bataljon 2. brigade na prvobitnim zadacima, dok je 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda još uvek bio u rejonu Vrlika. Po pristizanju 3. bataljona u rejon Polača on je preuzeo deo položaja 4. bataljona, a on se rokirao ulevo.

Ujutro, 6. avgusta, prednji kraj odbrambenih rejonu 3. i 4. bataljona protezao se: 3. bataljon Vučja Glavica (k. 569) - s. Đurić - s. Vučkovići; 4. bataljon s. Bosnić - s. Radinović - s. Čeko - s. Tutuš - s. Turić. Neprijatelj ovoga dana nije napadao već je privlačio nove snage i pripremao se za odlučujući napad. Tokom dana na pravac Pakovo brdo (k. 644) doveden je jedan bataljon 89. legije crnih košulja divizije »Zara«, dok je bataljon 11. bersaljerskog puka rokirao ulevo. Na jugoza-

³²⁴) Boško Nikolić: »Borba 3. i 4. bataljona 2. ličke brigade na Polači avgusta 1943. godine«. Vojni glasnik br. 1 za 1950. godinu.

Italijani i četnici na polaznom položaju avgusta 1943. u rejonu Knin-Kosovo Polje, pred napad na 2. brigadu

padnim padinama Kozjaka (k. 805, k. 528) prikupio je oko 500-600 četnika. Ovu neprijateljsku neaktivnost štab 2. brigade ocenio je povoljnom za preuzimanje inicijative pa je, uzdajući se u iznenađenje, rešio da sa ova dva bataljona uz podršku minobacačkog voda noću 6/7. avgusta pređe u napad. Glavni udar usmeren je pravcem k. 509 - k. 487 s ciljem da se ugroze glavne snage neprijatelja u rejonu sela Milivojević i zaobiđu snage na Pakovu brdu. Levim krilom vršen je frontalni pritisak na Milivojeviće, a desnim na k. 502 i k. 503. Napad je počeo u 22 časa i u prvom naletu zauzete su k. 502 i k. 503, ali se neprijatelj sa k. 509 nije dao pomeriti. Time je ceo napad bio ukočen, svanuće se približavalo pa je napad morao biti obustavljen. Jedinice su brzo povučene i u praskozorje su bile uglavnom na svojim odbrambenim položajima. Toga dana u odbranu Kozjaka pristigao i 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda.

Ujutro, 7. avgusta, bataljoni 2. brigade držali su navedene položaje, a greben Kozjaka (k. 805) poseo je za odbranu 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda. Pred ovako razvučenim, a uz to brojno slabim (najviše do 200 boraca po bataljonu), našim snagama stajale su daleko brojnije i neuporedivo opremljenije snage neprijatelja, izdašno pomagane i podržavane artiljerijom, minobacačima i avijacijom. Na pravcu selo Milivojević - k. 703 spreman za napad stajao je ojačani bataljon 11. bersaljerskog puka; u rejonu Pakovo brdo (k. 644) spreman za napad bio je bataljon 89. legije crnih košulja, a na jugozapadnim padinama Kozjaka spremna za napad stajala je četnička formacije oko 600 ljudi. Sve do oko podne, osim artiljerijsko-minobacačke vatre, neprijatelj nije ispoljavao značajnije aktivnosti, pa je ocenjivano da su mu noćasnjim napadom planovi ozbiljno poreme-

ćeni. Toga dana je, iz rejona Maovice-Štikovo u akciju prema Markovcu krenuo i 2. bataljon 2. brigade.

Međutim, oko podne neprijatelj prelazi u snažan i energičan napad, podržan moćnim dejstvom avijacije, artiljerije i minobacača. Napadom su snažno zahvaćeni 4. bataljon 2. brigade i 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda, dok se 3. bataljon našao po strani ulevo od pravca napada bersaljerskog bataljona, bez jačeg pritiska. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja 4. bataljon je primoran na odstupanje, uzmičući stopu po stopu uz neprekidan otpor neprijatelju. Do oko 14 časova bio je potisnut na liniju: s. Đurić - s. Mirković - s. Lazić - Tutnjevina (k. 712), gde je imao da zadrži neprijatelja i da mu po svaku cenu spreči prodor u Kijevo. Isto tako se i 1. bataljon Ličkog odreda snažno i uspešno odupirao crnokošuljašima, uzmičući stopu po stopu ka vrhu Kozjaka (tt. 1207). Četnička formacija na padinama Kozjaka otpočela je napad naporedo sa italijanskim snagama, ali podvukavši se pod greben Kozjaka tuje zastala ne vršeći nikakav pritisak na 1. bataljon Ličkog odreda, očekujući rezultat i ishod borbe italijanskog bataljona crnih košulja. Uočivši da se razvojem situacije na bojištu 3. bataljon našao na boku neprijateljskog rasporeda bez ozbiljnijeg pritiska, štab brigade je odlučio da sa njime izvrši protivnapad u bok i pozadinu neprijatelja, postavivši mu pravovremeno precizne zadatke. Protivnapad je imao izvršiti pravcima k. 503 - s. Radulović i k. 509 - s. Milivojević.

Italijanski bataljoni ulagali su krajnje napore da odbace naše bataljone i da se probiju u Kijevo i prema Vrlici, ali odlučujućeg uspeha i prodora nije bilo. I pored izuzetne upornosti i bespoštednog zalaganja svojih snaga 4. bataljon nije uspeo da zadrži posednute položaje, već je bio prinuđen da dalje postepeno uzmiče, pri čemu je došlo do rascepa njegovih skromnih snaga na dva dela. Oko 17 časova situacija je izgledala ovako: neprijatelj je osvojio Tutnjevinu (k. 712), poseo sedlo između nje i kote 703 podišavši joj sa južne strane, a rascepljeni 4. bataljon je 1. četom držao istočne padine Tutnjevine a 2. i 3. četom kotu 703. Neprijatelj se nalazio na domaku cilja, ali otpor 4. bataljona izmorenog borbom, glađu i žeđi nije popuštao i žestina borbe nije jenjavala. Na grebenu Kozjaka napad bataljona crnih košulja, snažnim otporom 1. bataljona Ličkog partizanskog odreda, poptuno je bio ukočen pred trigonometrom 1207, a juriši na kotu 703 nisu uspevali. U to vreme se 3. bataljon već grupisao i pripremio za protivnapad, što je neprijatelj svakako primetio.

Okolo 18 časova neprijatelj je činio poslednje napore da se probije prema Kijevu. Koristeći se zauzetim sedlom on je preko njega ubacio četu bersaljera da još više razdvoji snage 4. bataljona, da bi time oslabio njihov otpor i otvorio put za Kijevo i pored još uvek ne zauzete k. 703. U naletu on unekoliko potiskuje delove 4. bataljona napredujući kolonom uskom jarugom duž puta ka Kijevu. Bilo je to izuzetno iskušenje, održati se ili ne, za borbe 4. bataljona u kome su prevazišli sebe. Pored fizičke izmorenosti ostali su i bez municije. Bilo je mnogo pušaka bez metaka, pa ni valjane vatre za odvijanje juriša nije bilo. Stoga su se prikupljale bombe kao jedino i poslednje sredstvo za odvijanje juriša. Tako je u tome trenutku 2. četa 4. bataljona prešla u odlučan protivnapad i samo ručnim bombama rešila ishod borbe. Bersaljerska četa ne samo daje sprečena u prodoru nego je naterana na brzo povlačenje, ostavljajući pri tom nekoliko vojnika mrtvih i ranjenih u jaruzi.

U međuvremenu je bio u toku i protivnapad 3. bataljona 2. brigade. Čim je ovaj bataljon zauzeo k. 509 i ugrozio Milivojeviće italijanski borbeni poredak se zaljuljao. Približno u isto vreme i 2. bataljon je južno od Kozjaka izbijao na liniju Ridane - Markovac, što je takođe moglo imati uticaja na držanje neprijatelja. Napadi su mu najpre jenjavali, a potom potpuno obustavljeni i počelo je ubrzano povlačenje snaga. Čim su to osetili u protivnapad su kao preporođeni krenuli i bataljoni (četvrti i prvi Ličkog odreda) iz odbrane na svojim pravcima, što je

ubrzo preraslo u gonjenje pokolebanog neprijatelja. Uskim vrletnim stazama između Pakova brda i Kozjaka neprijatelj se u neredu povlačio prema Kosovu i Kninu, ostavljajući znatan ratni materijal na bojištu.

Bataljoni 2. brigade imali su svega 3. mrtva i 12. ranjenih boraca. 0 neprijateljskim gubicima u ljudstvu nema pouzdanih podataka. Zaplenjena su 2 brdska topa 75 mm, bez zatvarača, ali sa 257 granata, 3 mitraljeza »breda« sa 26.700 metaka, 16 pušaka i 1 puškomitraljez sa oko 9.000 metaka, 2 automata (šmajsera), 2 minobacača 81 mm sa 150 komada osnovnog i dva sanduka dopunskog punjenja, 60 ručnih bombi, 1 radio-stanica, 1 sanitetski automobil, 4 kamiona, 1 putnički automobil, 18 tricikla, 6 motocikala, 10 mula sa samarima i druga oprema.³²⁵

Istovremeno dok su bataljoni 2. brigade i 1. bataljon Ličkog partizanskog odreda, 7. avgusta popodne lomili napad neprijatelja u rejonu Mala Polača - Kozjak, 2. bataljon 2. brigade je čistio od neprijateljskih delova sela do linije Ridane - Kosovica - Markovac, pod komandom štaba 10. krajiške brigade. Pošto je zadatak izvršio i do noći gotovo bez otpora zauzeo sela Ridane - Kosovica - Markovac, 2. bataljon je poseo položaje iznad sela Markovca, gde je naredna dva dana proveo bez borbe.

Udruženog neprijatelja (Italijane, četnike, ustaše) mnogo su onespokojavale jake partizanske snage (2. i 10. brigada, deo Ličkog odreda, Splitski partizanski odred i druge jedinice) u trouglu Knin - Drniš - Sinj. Posebno im je smetala 2. lička brigada koja se ukotvila u za njih, osobito za četnike, osetljivom prostoru Knin - Kosovo - Vrljica odakle se nije dala pomaći. Osim što im je zadavala udarce i nanosila poraze, ona je po selima onemogućila četničko-ustaška vršljanja i uticaje, a svojim uspesima, vojničkim držanjem i političkim delovanjem u narodu stvarala je uslove za pridobijanje naroda i mobilizaciju novih boraca i učvršćivanje narodnooslobodilačkog pokreta u ovome kraju, što im je naročito smetalo. Zbog toga su pokušavali i ulagali mnogo napora da je nekako onemoguće i izbace iz toga prostora.

Uprkos tek minulom porazu na Polači već 10. avgusta jake italijansko-četničke snage (procenjene na oko 1000 ljudi) krenule su u akciju da razbiju i izbace 2. bataljon 2. brigade iz rejona sela Markovac. Napad na 2. bataljon usledio je tog dana oko 9.30 časova. Mada je položaje bataljona zasipala snažna artiljerijsko-minobacačka vatra on nije popuštao. Svi naponi neprijatelja da odbaci bataljon bili su uzaludni, napadi su odbijani a položaji zadržavani. Žestoka borba je potrajala do oko 15.30, a potom je neprijatelj odustao od daljih napada i počeo povlačenje snaga delom u Knin, a delom u Kosovo. Bataljon je potom prešao u nastupanje i do mraka očistio selo Orlič, izbivši delom snaga na Čulum (k. 302) i k. 308, fingirajući napad na italijansku posadu u selu Kaldrma.

Posle toga, bataljon je dobio zadatak da se povuče u odbranu na položaje sela Markovac - Kosovica - Ridane, dok je Borkušu (tt. 551) trebalo da posedne i brani 2. bataljon Splitskog partizanskog odreda i da istovremeno kontroliše prostor do sela Štikova. Međutim, ovaj bataljon to nije učinio već se zadržao na položajim jugozapadno od sela Štikovo, pa je za držanje ovoga važnog taktičko-topografskog položaja 2. bataljon morao uputiti svoju 1. četu. Četa je jednim vodom posela vrh Borkuše (tt. 551), a sa dva voda je posela kose severozapadnih padina Borkuše prema selu Ridane. Ujutro, oko 5. časova 13. avgusta jača četnička formacija iznenadila je 2. vod 1. čete na kosama Borkuše povrh sela Ridane. Mada su sa ovim vodom bili komandir i komesar čete, iznenađeni vod nije pružio valjani otpor nego se razbežao, a potom se prikupio u sastavu čete. Pošto se sredila četa je četnike proterala i položaje povratila. Ovom prilikom iz voda

325) Zb. V-18, d. 25,58, 159, 162, 165, 168; A VII, k. 420/1, br. reg. 41-33, Vojni Glasnik br. 1/1950. godine, već pomenuti članak Boška Nikolića.

su 3 druga poginula, a 2 druga i 1 drugarica su ranjeni. Od ranjenih Dušan Marjanović je pao četnicima u ruke, dok se ranjena drugarica Marija Zec sama izvukla, ali je na žalost prilikom transporta u Liku kod Golubića i ona pala četnicima u ruke. Izgubljen je 1 puškomitraljez i 8 pušaka.³²⁶¹

Narednih dana neprijatelj se držao svojih garnizona, nije pravio ispade pa nije ni bilo značajnijih borbi, tako daje brigada dobila potreban predah i mogla se na položajima prema Kninu i Kosovu ponešto odmarati i sređivati. Razvijena na liniji: Crna Glavica (k. 451) - Pakovo brdo (k. 644, k. 476) - s. Ridane - jugozapadne padine Grabovače (k. 523) ona je zatvarala sve pravce prema Vrliki i Kijevu. Obezbeđenje pravca za veze i saobraćaj sa Likom kroz Podinarje, preko Suhog Polja i severno od Golubića, preuzeli su 1. i 2. bataljon Ličkog partizanskog odreda.

U toku 20. avgusta 2. lička brigada se nalazila u rasporedu: Prvi bataljon je držao položaje Crna Glavica (k. 451) - Oštra Glavica (k. 543) pa severno do reke Krčić; Drugi bataljon je držao položaje Pakovo brdo (k. 476, k. 644) do sela Markovac; Četvrti bataljon je držao položaje isključno selo Markovac pa do sela Ridane; Treći bataljon je bio na liniji isključno selo Ridane - Gradina (k. 511) - Borkuša (tt. 551) - selo Crnčević. Levo od njega, pravac prema Maovicama, zatvarao je 3. bataljon Splitskog partizanskog odreda.

Ujutru, oko 7. časova, 21. avgusta, jake italijansko-četničke snage (po proceni štaba brigade oko 3000 vojnika), snažno podržane artiljerijom, minobacačima i avijacijom, napale su brigadu na celom frontu rasporeda. Neprijatelj je nastupao u tri jake napadne kolone: prva je nastupala u zahvatu puta Knin - Topolje - Crna Glavica (k. 451) - s. Milivojević (Mala Polača); druga je bila usmerena pravcem s. Biskupija - Pakovo brdo (k. 644); treća je iz južnog dela Kosova nastupala opštim pravcem selo Kosovica - Kozjak (k. 805, k. 1072, tt. 1207). U prvom naletu oko 7.30 deo snaga treće kolone zbacio je delove 3. bataljona i zauzeo Borkušu (tt. 551). Bataljon se povukao na padine Grabovače (k. 523) gde se zadržao u toku dana odolevši neprijateljskim napadima. Ali, 3. bataljon Splitskog odreda nije odoleo pritisku već je odbačen prema Koljanima, čime je desni bok brigade bio ugrožen. Istog dana neprijatelj je potisnuo i 4. bataljon i ovladao selima Ridane i Kosovica. Na ostalom delu fronta nije imao značajnijeg uspeha.

Narednog dana neprijatelj je produžio žestoke napade na celom frontu. Najveći pritisak (glavni udar) usmerio je na Kozjak kao dominirajuću tačku u odbrambenim položajima brigade, gde su 3. i 4. bataljon punim zalaganjem snaga pružili žilav neprekidan otpor. I pored takvog otpora napad nisu mogli ukočiti, pod pritiskom su morali popuštati pa su postepeno odbačeni na vrh Kozjaka, a neprijatelj je oko 16 časova podišao neposredno grebenu. Ovoga dana neprijatelj je ovladao linijom: Oštra Glavica (k. 543) - s. Radulović - k. 449 - Lokva - k. 527 i potisnuo 1. bataljon na položaje istočno iznad Male Polače, gde se zadržao do kraja borbe odbivši sve neprijateljske napade. Istovremeno je zbacio delove 2. bataljona sa k. 528 i poseo ove položaje.

Ujutro, 23. avgusta neprijatelj je odmah otpočeo žestoke napade na 1. i 2. bataljon. Dok je 1. bataljon uspešno odolevao neprijateljskom pritisku, odbijao njegove napade i posednute položaje iznad Male Polače zadržao do kraja, dotle je kod 2. bataljona dolazilo do izvesnih kriza. Oko 11 časova usled žestoke artiljerijsko-minobacačke vatre usmerene na Pakovo brdo (k. 644) bataljon se povukao sa njega na njegove istočne padine, da bi izbegao ubitačno dejstvo artiljerije. Tu situaciju je iskoristila grupa od oko 150 četnika i zauzela Pakovo brdo. Pre nego što su se četnici sredili i organizovali na ovim položajima, bataljon je uz podršku voda minobacača prešao i energičan protivnapad, povratio položaje i odbacio četnike prema Kninu. Istovremeno, neprijatelj izbija na greben Kozjaka

326) Zb. V-18, d. 41, 73, 168, 169, 170, 172; k. 105a, br. reg. 27-1/3; k. 801, br. reg. 29/6.

i zauzima kotu 1072, a 4. bataljon se žestoko brani i zadržava na trigonometru 1207. Naporedo s tim jača formacija četnika zauzima Kuniću (tt. 1101) i Kuk (k. 988). Oko 20 časova jedna četa 3. bataljona u sadejstvu sa jednim dalmatinskim bataljonom zauzima Kuniću i odbacuje četnike prema Dinari. U međuvremenu su italijanske snage na ovome pravcu obustavile napad i prešle u povlačenje prema Drnišu. U tome povlačenju naišli su na snage 1. dalmatinske brigade koja im je nanela znatne gubitke i zaplenila 2 minobacača, 1 mali minobacač, veću količinu municije i druge opreme.

Sledećeg dana, 24. avgusta, neprijatelj nije preduzimao nikakve napade, nego se tokom dana postepeno povlačio u polazne garnizone i uporišta. Nije na odmet konstatovati da su ovo bili poslednji okršaji 2. ličke brigade sa italijanskim okupatorskim snagama. Uskoro je usledila kapitulacija i njihov raspad. Kroz nekoliko dana brigada je, po naređenju štaba kninskog sektora, napustila ovaj prostor i preko Suhog Polja i Plavna odmaršćevala u Liku, gde su je čekali novi još složeniji zadaci.

U ovim trodnevnim borbama brigada je imala 3 poginula i 20 ranjenih boraca, a o neprijateljskim gubicima nema pouzdanih podataka.³²⁷

U gotovo tromesečnom dejstvu po severnoj Dalmaciji 2. lička brigada je, kao glavna udarna i manevarska snaga štaba kninskog sektora, uspešno izvršavala i najsloženije vojno-političke zadatke koji su pred nju postavljeni. Ona je odlučujuće doprinela preotimanju inicijative neprijatelju i razvoju pokreta na ovom prostoru. Svojim uspesima protiv ustaških i četničkih formacija u neposrednim sukobima, mnogo je odprinosila suzbijanju i slabljenju njihovog uticaja u narodu, čemu je sledio sve veći priliv novih boraca u dalmatinske jedinice. Osim ovoga, razvoju i stabilizovanju novih jedinica ona je doprinosila ustupanjem naoružanja i potrebnog ljudstva za obuku.³²⁸

Nalazeći se uvek na glavnom poprištu borbe brigada je bila izložena velikim naporima i velikim ljudskim žrtvama. Posebno su teško borci podnosili svakodnevno gladovanje što je dovelo do izvesnih pojedinačnih slučajeva napuštanja jedinice. Čim je iz Like počeo pristizati hieb situacija se bitno popravila. Bilo je to tokom avgusta, kada je pristigla letina u Lici. Hieb je do Otrića doturan zaprežnim kolima, a odatle, preko Plavna i iznad Golubića kroz Podinarje preko Suhog Polja, tovarnim grlima do brigade. Nije bez razloga štab 6. divizije izveštavao da je brigada zbog gubitaka brojno oslabila, da je jako premorena i da joj treba omogućiti bar nešto odmora.³²⁹ O tome svedoči i njeno brojno stanje, koje, po izveštaju od 25. avgusta, izgleda kovako: po spisku 1.393 boraca, u rashodu 558, na licu 835, od toga 832 Srbi, 3 Hrvati.³³⁰

Ako se uporedi njeno brojno stanje na početku borbe po severnoj Dalmaciji (iz juna, kada je imala preko 1.100 boraca) sa ovim onda nije teško utvrditi da joj je iz stroja ispalo preko 300 boraca, mada joj se u međuvremenu u stroj vraćao izvestan broj izlečenih, kao i novomobilisanih boraca iz Like.

327) Zb. V-18, d. 112, 135, 188, 193, 194, 196, 199; k. 419, br. reg. 54/1-6.

328) Politički komesar štaba kninskog sektora piše 9. avgusta štabu 6. divizije da stižu novi borci, da ih u tome trenutku kod njegovog štaba u Zrmanji ima 700 koji čekaju oružje. Stoga su u sporazumu sa štabom 2. brigade, a po odobrenju i komesara 6. div. koji se tamo nalazio, iz brigadne komore uzeli 100 pušaka za ove borce. Takođe, pošto su imali dva topa »pito«, 2 protivtenkovska mitraljeza i 4 minobacača, uzeli su iz brigade privremeno borce za četnu pratećih oruđa, kao posluđu, pošto ih oni nemaju (Zb. V-18, d. 25).

329) Zb. V-18, d. 125; k. 106, br. reg. 12-2; k. 107, br. reg. 21/11-6, k. 109, br. reg. 38-1; k. 796, br. reg. 9-1/7, 10/7.

330) A VII, k. 419a, br. reg. 40/11, 23/12.